22 Give praises of Nandi, Mpikase, Songeya, Nggembazi, Nomvimbi, Nomantshali, Mnkabayi (don't know)

- indhlu ka Ntombazi – description of. ✓
umDhlebe tree – describe.
ukutwebula kwa mantHlwenga ✓
- Matshongwe, owa kitshw' amehlo u Tshaka.
- iziBongo zi ka nhlogile. ✓
indhlala ka Madhlatule, ka Magonondo, ilanga li ka mbete (or, izjāna) (indhlala umdweshu)
isiHlengela – isiHlenga. how many famines were there?
ukudelwa poku kandwakwe nsimbi.
- imFumbe
- Taboo in different tribes. Ngcobo. Bomvu. then as to eating.
Can all Zululand tribes be divided into amaLala, abeNguni, and amaHlengwe?
Are there any customs which distinguished Lalas from Ngunis & Ntungwas. (ukuzalwa kwe Ngobamakosi – this famine occurred in Natal, Zulus may have name of their own)
- State positions of the tribes of Zululand at time of Zulu war, and their chiefs at that time, & their chiefs now.
What do you know about inkata yezwe?
Had regts any mascot or thing carried by them, apart from dress or badge?
Wa bek' isigongono senja oc. nga mate. Hl l. Bamtshaye!
Bula ing mhlahlo – & what took place? zi kwenz' wa puk' engunjini (or wa puka ku Sogexe)
- labyrinth? = ingunjini, uSogexe – twa zi killed off simultaneously
Were not Zerayo, Tondolozi & Mafonfosi killed off Dinjwa & another Zulu ... utema

Socwatsha 2.10.21 umkonto (58/25/22-38)

Ku ngenwa konjiswa ngoti, akamb' akamb' aza' ngene, kwa, e yewangeng ku leyandhla.

{ uMnyaiza-ndimi – isipula   umlala o land   umkonto
{ uNgwadhla zi bonwa, ne mitando.

nyaliza ulimi – umkont' o njengo bimi lwenyoka like a snake.
See Bryant. Dict under uDimi.
Many are bonga'd by this – Muntompofu ka Mangondo so bonga'd & others.

uMpengula, inkosi ya kwa Mangwazana oWonjeni, Kwa Vuma. Mpengula-jozi,
uNkonjan' e zi nug' u daka zine – kutewa puma nezetsha a zia ku leyandhlu (ikonjwe), kanti nayo i kon' engunjini, kantiyo ku yona leyo zi hlupeka kakulu.
(Epakati (noma zi be bili, zi be ntatu) – amkul' uSogexe zi ba ntatu zi ba

{ Walcwa^ng u Ndhlela! or Walcwa u Zulu
{ Walcwa hezi!
{ Ha-a-o-o   Heo wo   Ho.to wo

Igama li ka Dingana.

Socwatsha's own ancestors:

Socwatsha ka Papu ka Zikayana ka Mavela ka Matshiza ka Ndaba ka Maramba ka Gasela ka Nombika ka Ngongoma ka Ngcobo.

Papu was of u Badane regt. - Badane was name of Tshaka's kraal - wa wak' eMamba - (near oTungulwini river, enters Tugela). The induna of Badane kraal was u Sirayo ka Mapoloba.

My father's regt was ~~at~~ elangwa'd u Pongolo regt, ibuto li ka Mafongosi ka ~~u~~ Bovungana, inkosi ya kwa Ngongoma. Socwatsha cannot think of name of his father's regt. ~~at~~ before his tribe, Ngongoma, was defeated by Tshaka; he remembers only that the Pongolo regt. came immediately after it.

As Papu's eldest son Sifile was of Ndabakawombe or Kokoti regt, ~~and~~ as he married late, and as Socwatsha is his last son, (born ~~at~~ same day as Nomanzi, the youngest daughter, by another wife), and as Socwatsha himself ~~was~~ was born about 1852 and so now 69 or 70 years of age, it would appear as if Papu was about same age as Tshaka and Dingana, or as Socwatsha himself fancies, Papu was same age as Mbelebele and Ntontela regts which were slightly older than the amaWombe i.e. Tshaka's regt. Papu lived to a great age, until he kokoba'd.

Ndabakawombe was Mpande's first regt, & buta'd say about 1842, then, say, ~~16~~ 18 years of age, which gives 1824 or 1825 as date of his birth. Papu, therefore, must be ~~very~~ as old or older than Tshaka if, although marrying late, he had an Ndabakawombe for his son. Papu was of Tshaka's Badane (Badaneni) regt, & this does not seem to be connected with Tshaka's other regts,

possibly because one of the very early ones, before Tshaka had properly organized his military ~~~~ system.

Ndabuko's zibongo

uDonda wo Sutu!

See Mgidhlana's version (ok Sub. 11.73.)

uDonda, o dond' ukukuluma,

Kwaze kwa donda no kudhla kwa semLongeni.

uSirayo ka mpolo ba ka mbele, wa kwa Nyuswa kwa Ngcobo wa ye uNogeke (i.e. of this regt.), ibuto li ka Mapoloba.

Kaqala ~~abu~~ amabuto a ye ngoko, abantu ba be bizwa ngo muzi, ikanda la kubo.

uku Hlasela ku ka Tshaka kwa Ngongoma, kwa Ngcobo.

[Mafongosi ka Bovungana.]

Pages 24-35 are in uKulumetule 51-8

uMafongosi ka Bovungana, wa kwa Ngongoma, u fike wa zi pata, njeng' amanye amakos' ezimhlobo kwa Zulu. uTshaka wa qala ngo ku bulal' amakosi, e wa tata nga mange (= one by one), e nga wa hlanganisi, a wa zubelkanyekanye. U be fik' a bulale le, a dhl' izinkomo zayo; a pang' abantu bayo ba sindé ku gwazeni. Se be konza ke; se ku ba impi yake. Ati a nga bulal' enye inkosi, u se hlasela nga lab' a ba tolayo. Se kwe za kuze ku Mafongosi. Aba kwa Ngongoma se be konzile kwa Zulu ngo Hlomi. U sed' e tumel' amanxusa, uTshaka; amanxus' a fik' a hlatshiswe nje, a buye a godeke no daba a lu tunyelwe uTshaka uMafongosi; ba buyis' amazwi. No Mafongosi a

bucy'a tum'a wak'amanxusa a ba yis' amazw' ake. u Tshaka u yazi ukuti abantu ba/kwa Ngongoma ba/ya tukutela, ngoba be leuva na ba/ka Tondolozi ka Tayi, ba/ba xotsha. Ba be sa_lwe na/ba/ ~~kwa~~ ka Dube ka Bebe, wa/semaQadini, ba/ba xotsha. Ba be sa_lwe na ba semaQubeni — izizwe a/bakelene nazo, baba xotsha. Izizwe a ba nga bange ~~na~~ ba_lwe/naso, a ba kwa Nyuswa, ba ka Sirayo ka mapoloba. Ba_lwe na ba/semaNsomeni, ba ba xotsha. Ba lwe/na ba sEmbo, ba ka Gcwabe ka Kabazele ka Mavovo ka Gubela ka Sibiside, "u Sibiside, i si = isibi; si = umuntu/ukwesi
'pandhl' aba Nguni, aba Nguni ba vungama, ba ti: = [Zungeza] but Bryant has ʒopa as meaning [Fn] pandhla.
Vunga! Vunga! Vunga!" Kwa bonaku u Tshaka ukuti: "u Mafongosi lo, u ngi ngepuhlaselle ngepuku yo/bala; i Lel' ifala li nga ba qed' abantu bami; abantu balo ba/ya/tukutela, sengati a ku si loni ifala." Wa ze seti ke: "A ku hamb' amanxusa, a hamb' ezihlomile" (ehlomile), ngoba/ku gula, kwa ku hanjwa ku hlonywe izihlangu ne mkonto. Nopnunt o y'esihlotsheni sake, u be hamb' epelele. A fika k' amanxusa. Kwa/buye kwa fik' amanye, a nga ka hamba lawo. Kwa se ku buya/ku fik' amanye futi. Kwa se ku buya ku fik' amanye futi: Az' a li gewal' izwe la Kwa Ngongoma (Kete), lon' amanxusa

Kuti lapa ku bazwayo ukuti: "Kangaka! ini na?" Ngob' abanye à ba/ka godeki, a be be tunzwe inkosi. Kwa/ze kwa/ti amadod' [amakulu a ngang' o baba,] a fakan' imilomo. Ati: "Hau! ini le ?!" [Nga leyo nkati-ke unyangwe (where shields stored) we zihlangu (= impi), wakuwa nga semnyango wendhl' enga senhla, olangwemi lwe/siboya, ngapakati. Ukwakiwa kwayo, wakeswa o/kwe ngolobane yo mbila, nganga macib' a lend' izinyoni. Kodwa izinsika zayo zi be zinde. Se kwakiwa indhlu/pezulu, kubekw' imitshazo, yenziwa ubamba (isamba). I bi si yakuwa indhlu leyo, ifelelwa ngo tshani, inga neti, ukuba ku neti izihlangu ze nkosi. Lamanxus' ad' e qubekela, az' a wu kok' unyangwe. A kona, pela, a ngen' enkosini, a/kuleuma nenkosi.
"Iwona ke a ~~seti~~ zo ngwaza inkosi. Nembala se befyi dumela, befyi gwaza. Se Be/ku/bum' omunye lap' endhlini, e zeti: "Ba/gwazeni, se si yi/gwazil' inkosi yabo. amadod' e kaya lapa a baka ngapakat' e kaya' emzini we/nkosi, impi i semzini yawo! Kodwa ke na lab' a ba sekaya, uma ba/be klomile, ba/be/yo kulew' impela. Ngoba kugala umuzi we/nkosi ku kon' abantu abaningi ngapakat' ekaya, - amadoda nje, a ba ganiwe, a ba na bafazi bawo, namakehl' abo, ne/zinsizwa ~~zabo~~ zawo. Ngoba kugala ya-

i ngakuwa umzana omncane. Kwa|kwakuwa imi' zinkulu yodwa. Bengela ukuba impi inga ba hlolisi, iti, ba ingcosana, i bejisa. |Kwa|ti ukuba ba m bulal' uMafongosi, uya hlatshwa inkosi, ukuti: "Ngene! Aji hlome." Inkosi se|be|ji bulala, E yi sek' inkosi. Impi keka yi sa qina, i si tamb' amadolo. Na ngo|kuti inkosi, si se-za u'kwela|yi|ipi, lok' inkosi se|be|ji bulele? Futi, impi i se ya vimba nga|sezihlangwini za|madod' a lap' ekaya, a ~~pt~~ pahl' inkosi. Izigijimi e zi memeza izwe lonke la kwa Ngongoma, za|ba|tshelo kanjalo; ba ku bika konke, ukuti inkosi a se ko. Nabo ba beka lona lelo e li bekwa abanye, be li kuluma ~~iji~~ zonk' izigodi, imigotsha yonke, yezizwe lake.

Inkosi, ba yi bulala nje, yi kon' izigijimi ~~zit~~ za kwa Zulu e zi zo tshel' impi ya kubo e landelayo, ukuti: "Impi a yi fike ngamandhla, se zi yi bulel' inkosi ya kwa Ngongoma." Ukutsho nje, ukuti se ~~se~~ be yi bulel' inkosi, ba baza kade lelo langa, nezigijimi, e zi hlangana nayo impi i be siza kade. Isidhl' izinkomo, sekuti namagwala ka Mafongosi

28 e sett' apyalwa, a ze ya minza upe (nye), bazi
ponsa pakati ku ka Zulu, se be zi ~~bet~~ 'dal'
amatambo, bethi: "A sife ne nkosi yetu". U se
ba gwaz' u Zulu, se ba tshaya e ba buqa,
na bafazi. Owa sinda lapo, wa sinda
nge ku catsha. Ngob' u Tshaka ehlasel' inkosi
nom' esepi bulele, na bantu bangewa ba bulala,
[i.e. Tshaka's impedidnd retu...]
ka ba buyel' emuva, impi ka Tshaka se
beyoula, b'aka. Se be ba xotsha lab'
aba sind' ekufeni, se kuze kuf' inyanga,
~~ne~~ ngoba be fun' ukugwaza bonke, be fun'
izigqu. Lit' igama li ka Tshaka, e se
li katele ukugwaza, se li ba panga, ku
bangabantu bake, ne sifazana na madoda
nje, noma ka ngababafana. U se zo hlangana
na bakubo a be be ngaka gwazi, se be
buya be ~~bu~~ gwaza. U sethi' omunye "Ni
gwaz' abantu bami ngi zi pangele,
la mavakava!" (ufuk' abakubo kwa
Zulu, ngoba be nga gwazanga, u sethi'
u ya zi panga). Ukubona njalo, u lamu-
la lab' abantu bake. Se be b' wa fake
kay' umkonto, u sefa na bantu baka.
Omunye, a buy' a gwaze naye kubona.
Omunye ka, Kanti, u Dumele, umuntu

qata — a sinde ke lowo, nabantu bako, labi
a be ba pangile. Nabo bengane "ngob' e yo si
bik' enkosini, inkos' isi bulale". Kuyoti ke lapa
se kupel' inyanga, noma ku nga masont'
amatatu, nom' e mane [noma a ku nga masont' amane]
se be zidhl' izinkomo, ba zi kotuluza (be zi qotula), badhla
kona namagega; ba mbulule nemngodi ya
mabele, ba twale, be hamba bedhla. Kuti
ingod' eminy' enkulu, enokudhl' okukulu,
ba zo ku capuna, ba ku twale, uma be zo
hamba be dhla, kuti ukudhla okusal'
emgodini, a ba nga ku kipanga, ngoba zo
ku fenwel' intwalo yabo, ba kwone ba kungcolisa [kuzela].
Sokuti aba kwa Ngonyama [kiti] a ba sindile, ku memez'
induna ka Tshaka — i si bona ukuti izwe
lakona, i si li kotoze, a ku sa sale luto
nenkomo, nembuzi; no munt' o catshile
ka seko, se be sele nga banye, [illegible] i memeze
ke induna, iti; "Uti pumani ehlatini,
yekan' ukucatsha! Ni buyel' emkaya,
ni yo dhl' imbuya", ngoba u yazi ukuti
a ku seko luto, se be yo zidhlela yona
imfino. Se bezwa ke, se beti: "Wo! se be
memezile induna iti a si yo dhl' imbuya".
I si tshel' impi ya kub' induna, i siti

30 ā ngabe a sa ba kon' umuntu' ofuwazwayo. [ni-dhla kuna nahlula]
Se be buya pel' abantu' abacatshile, se be ba tola. Se beti ukuba ba file kwa Zulu, ~~ababa~~, a ba nga gwazwanga, [obaba] [obanye nobani], ba konze. Kodwa-ke inkonzo yakwa Zulu, ā yaze ya ba linfana. Uma be ~~kubeuma~~ (~~baba~~ abo ~~bakite~~) [kwa ngayongonyana] bati' abakwa ~~Zulu~~ [ā ba beti kubo]: Zulu: "O ~~w~~afi-ke lo?" Abanye bati: Inkenfana omunye ati: "Āmafa' a kwa Ngcobo". ~~Ba~~ se befakan' imilomo' [obaba] [amadoda], se beti: "ā sege, si tet' amazinyan' enkosi yakiti, si ~~yaka~~ ~~Dube~~ yo konza ku Dube, yen' o ngo wakiti kwa Ngcobo, yen' engaka ~~ka~~ bulawa inkosi, - a zo busaya, a sadhla ngo kez' oludala. ~~A siya onke amo~~ [uTshaka ut'] sifika' pakil' impi yoku yo bulal' uMafongosi, wa ye sefika ku Sirayo ka Mapoloba, kon' eduze nje. Ese m bulala, njengo Mafongosi. U se pako futi. i sifya ku Tondolozi ka Jaz, ~~wafa futi ku Tondolozi~~ [njengo Mafongosi nga Sirayo]. ~~ise~~ si fika naye in bulala. Se be ya ku Dube nje, so ku imiz' emtatu, ama-kos' amatatu, a se wa ngunile. ~~na banta kubo kwa bulawa~~ Se kuy' abantu babo ne zizwe zabo, e zi sind' empini, abanye bana mancob' enkonto. uDube lona, ngakeyo nkati, wak' e kwa Gqalabeni, eNsuze.

U se za u'fik' aft' uDube; "A ngi wa funi mina amaqijana; a zo ngi bangel' umpi. Mina ngi sa zi konzele kwa Zulu. Ngoba napi qinile n'aphlal' izizwe; a ngi funi ~~ma~~ ukuba nize lapa kumina, ~~ngi~~ za ~~unqithlelela~~ ungizela no mkoka (cf izinkomo za marolo). Kutshopo:
"uDube, e lepintende, ka Silwane!
Itole e pléhle nga mandhla ku Mabengela
~~Inqina~~ Inzima lemnyama, e li nga kwona kwa Gqalaba
Ezindhleleni ngi mfanisa ne ndhlel' e vundhlayo,
Emteni lapa, ngi mfanisa no mnyamatu;
uMgoboyi wemkona' opondweni."
Se kuti amadoda, a la makos' amatatu, seba kuluma isifuba sa kubo, be bo ba tatu, lapa be nga nese kona, emadhlangalene.
Kuy'amadod' odwa ukuzo kuluma no Dube e limtende, abanye ba sele lapa be nganese kona. Bati-ke, bo batatu: "Wo, si ya bona ma Ngcobo, si nga bu ~~bo~~ si yo konz' inkonzo ya kwa Zulu, si zade si kutwa, kutiwe, unga kuluma. "Uwapi ke lowo?" A si hambe si ye ku ~~Gcwo~~ Zihlandhlo ka Gcwabe si yo konza kona. Si-zwile, si ~~nga~~ sa buza, si nga ka bulawa u Zulu, wati u Tshaka: 'Wena, Zihlandhlo, u umnawe wami; yali

isigodhlo sowena. Wonk' amaLala, a soz' a sak' isigodhlo. Ngi ya ku beka wena, ngoba u umnawe wami; u ngumfowetu." Se beti-ke a ba semaLangeni: "O! ca, tina, a siz' ukuy' embo, si za 'kuya ku Nzombane, inkosi ya s' emaBomvini, kwa Ngubane. Se beti lab' aba kwa Nyuswa na ba kwa Ngongoma: "Ca, tina, si ya ku Zihlandhlo, emaKhabeleni (igama lo muzi wake)." Ba hlukana lapo ke ku Dube. Wat' oka Tondolozi umuzi, ot' uy' emaBomvini, wa hamba. Wati owa kwa Nyuswa, no wa kwa Ngongoma, ba fika ku Zihlandhlo, ba tolwa. Kwaze se buz' abantwana ba makos' afileyo, se be m kombisa imihlati yombili. Wati, ub' aba m buke: "Ngi tsheleni aba nga makosana, aba ndhlalifa." Se ku kombiswa u Dubuyana ka Siraye, kwa ba ka Mafongosi, no ku kombisa u Sipandhla (o wa zal' uMbozane, u Dubuyana wa zal' u Delewayo). U se baba nge mizi yake, ehamb' e ba ngenisa yonk' imizi yake. Se kuti lab' aba nga makosana, ka ba beki mzini-munye. U se pongum' izinkomo ke, ku ba 'badhle, a bondhle. U seti ke: "Ni ya bona, lab' abantwana ba

33

makosi, ngi tand' ukuba fak' ekwapeni, ngob' abafikwa Ngcobo, a ~~ko~~ ba kwenyana, kwa ~~gqa~~ gan' odade ~~wabo~~ wetu ku Mapoloba, ngise ka Sirayo. U se bek' izwi lokuti: "uTshaka umʼ ehlaseli ezizweni, u ya ba hlomisa abantu, kube impi yak' uTshaka, i ya ilwela yena. Kuti izinkomo e zidhlewa ngabantu, zitukuwe kwa Zulu. uTshaka a zi buke, a zi buke, a zi ngeme pakati, a zi tele zi gewal' isigodi. A be seti: "Nazi e zako zihlandhlo, uwena ke o zo zi tshisa amazaw' ako, azwa ~~ng~~ uwe mena a ngi ufazi, ngazi wena. U se bek' izwi lokuti: "Uma uTshak' e ngi hlomisa, abantu be hloma, a ngahlonzisiwa ubudungena no lipandhla, nowa kuhlom' intanga yabo zintandane. A ngi tand' ukungi fak' ebubini intandane. Ba ningi lab' abantu a a fika nabo, ba za u ngilwela.

Baka ke ba hlala, ba busa. Embo, una se [u ng ku tat, tatu] ig iniso, onk' amakosi a ye bulawa uTshaka, a y' a konz' Embo, kuzihlandhloka Icwabe. [Nami ngi ya bazisa aba se Embo, ngoba ba londa obaba na makos' akiti, ba zi ba Swana]

34 Kwati uma se kufa indhlu ya s'Embo, i si bulawa uDingana, uDingan' e se bulew' nama Bunu, ~~ka~~ kwa 'bobok' izibiko lo ku wel' uTugela-ke. uTshaka kwa ku kade ku yizwe lake lonke, lazwe la tshay' Emzinikulu. ~~Abantu~~ E ngeko oti u bobekel' ub' a wel' uTukela; ngoba izwe kwa ku se ngeli ka Tshaka lonke, Imbobo, ukub' i boboke umuntu 'a wel' uTukela, [at' i pika, aha!] a pefumule, 'ze ya vela, ukuba uMpande a wele, e z' emaBunwini.

Kuti lo muzi [wa kiti] o wa z' emaBunwini, [ba] ka 'Tondolozi ka 'Tazi, ba fik' emaBunwini, ~~kwaliti~~ kwatiwa ba ya tolwa-nje, kanti ba ya koblisiwa. A ba vuk' amaBunwini, aba gwaza, a tshay' ababuy' amadoda. Sekuti-ke, abantu ba ka 'Tondolozi, ngoba kusekon' nodadewabo, na bafowabo a ba zalwa u Tazi, na ba zalwa u Tondolozi, a seti amadod' a send' emaBunwini: "Wo! Ka s' ze na bantu ba ka Tazi, s' e gond' e Nsikeni, ku Mocingwane, enkosini ya ma Luna, emzini wake e Nqanzameni. Bala-ke, bega. Bati lapa be nga sedi-

nyambuzi okalevemi o be seeka ku Manjanbili la pendl' izulu, la kitika. Awakaza a batshayi' abaibuqa a ba nta ba ka Tayi, abati nya. Se ku zind' imfite nje (okunga se banta bake) na semadoden' a semawa, a se bizwa ngo kuti izizinda — inhloko ya ondhlalifa, na makohlo, na ba ngabi, buqa-bo, na makosazana. Se kwaze kwa vel' ukuti: 'okaluvemi, kwa banta ba ka Tayi', ~~e be godola ngalo be ya ku mazingwan' ezingwaneni~~ ~~ku Tshaka~~ uTshaka ke u se zo y bongwa ngaso leso ziga, kutiwe: "~~O ndande ngo kal' olade~~, ~~Obelu~~ wa dabul' emtanjeni a banta ba ka Tayi e be be godola be ya ku mazing [illegible]"

(uKulumetule story ends here)

Kutiwa uTshaka u ye wa fika kwa Mambulu, lap' isilo sa si vutshwa ngo mwowane — ~~umatuwe~~ u Mambulu, umfula, o pema esinyambuzi, u y' ungen' otukela, umwowane = lion, ingwe, and inkawu trap. Kwa Mambulu izwe lia kwo ~~Oz~~ Oziyana, ~~ka~~ inkosi yakona u Mvakela ka Kumalo ka Manjanja ka Mzingeli ka Zukula — They also are indhlu yakwa Ngcobo. 'Camana 'Cube! abakwa' this shows they are in some way connected with 'Cube. Camana Cube is 'Oziyana isibongo.

So ku ngayi ke zonke izinkomo

Nena ni ngo ngoti, ompeta; eni hamb' emanzini njenge zinhlanzi. refers to white people.

36 uGala ofi' uTshaka ma fak' itsh' esiswini.

Ngo/kufa ku ka Nandi, uTshaka wati a ku nga lingwa-kuti, lapo' e bon' ~~...~~ ikaba lombila, a yi bulale leyo mizi-; ~~lapo~~ wati izinkomo a zi nga senyiwa; zi neele no nina; [kuti lapa ku bonwa umfazi ~~...~~ omitiyo (ngoba) kwatiwa abantu aba nga zali; [ba ngazi ezindhlini (ie endhlini no inkake)]; wati a ku nga gaywe izinkobe, ~~ku~~ nesijingi, ~~...~~ no tshwala ba nga gaywa; ku nga puew' emakanda, na/madoda na/ba fazi; izihlutu za/madoda za nganga e/ze/zinsizwa, e zi nga tunge sicoco; isicoco sa/ze sa hlal' ebusweni, emashiyeni; ne si ka Tshaka, ngobo lwake; ~~...~~ Wa pumake uGala ka Nodade [ka ~~...~~ Mgutshwa, ka Muntsha ka ~~...~~ Ndaba,] wa pum' emzini wake, ekuDinekeni [[umunt' odinwa omunye]] wa gond' ekay' emzini ka Tshaka, kwa Bulawayo. ~~Wati~~ wat' e se y' esangweni, watsh' amakos' a kwa Zulu, etsh' oSenzangakona; etsh' oJama; wa/ze sa/ngena ku yen' uTshaka. U ya kupuka, u ya kulum' emlonyeni, utsh' Tshaka. U se fika ku yon' indhlu e no Tshak' esigodhlweni; yena a ngapotangweni u lwesibaya. U t' e qeu' ukubonga, wa/ze kuluma ngomlomo, wati: "Hau! Nkosi! Wa ti bulal' izwe lako! U za ubusa ngani? U dabuk' uhlanga ini? loko uSenzangakona wafa, a kwenziwa loko okwenzayo. No yihlomkulu uJama wafa, a

37

kwenziwa loku. Wa li bulala! Izwe lako li zo kwakiwa amany' amakosi; ngoba li za ufa indhlala. Li ku sa lungana; izinkomo a zi sa sengi. Zi zo ngenwa ilapmakos' a banazo. Mina, nkosi, ngi ti u ufilengo nyoko, Jak' itsh' esiswini, a ku qali ukufa ku lo muzi wa kwa Zulu!" uTshaka u seti: "Ngomane wa kwa Sikaya! Mdhlaka wa sem Gazini! U seti: Mpangazita ka Mncumbata! Mbopa wa sema Ncwangeni! a ke ni muzwe, o ka babomkulu". Niti ni nga madod' okwenzane? Nake naftsho kunina, ukuti ma ngi fak' itsh' esiswini (loko ku ukuti: Ka bamb' umoya a yek' ukukumbula lo muntu ofileyo; a gingq umoya, a nga dang' e cabanga lo ofileyo). U seti: "Mbopa! Tat' insingo u yo ngi pucula; u ngi tung' isicoco. U seti' ezinceku zak' ezinye, a zo tshay' izinkabi ezimbili, a zi nik' uGala, ba m qebise, baye ba m bek' ekaya lake, a fik' a hlab' adhle, "ngoba u kulum' izwi elikulu e li ngimis' isibindi, ngob' eti a ngi fak' itsh' esiswini". "Wena ke Gala, u fik' ekaya u tunge; u tshel' izwe la kwako li tunge". [Ne ndoda e ya i sekaya (li ka Gala) u Mafudwini ka Nala, ehlezi na madoda a maningi, no Nkukula ka Mgutshwa). Ba hlez' emkengeni. U se goduka. U fika ekaya, u bopa amadoda. Ba m bon' eqamelkile e za. Wati: "We, Mafudwini! Tat' insingo lapa u ngi tunge! Eteka wonk' amadoda ati: "Hau! Utini?" "Hayi no Mafudwini waka wena

Mafudwini ka Nala, no Nkukula ka Mgutshwa

38 58/25

nje. Wa pinda ka bili, wati: "Magudwini, umeleni? Ka u zwanga ini ngiti hamb' u yo tat' ~~ozi~~ insingo, u zo ngi tunga?" Ikon' u Magudwini e se zuka, e yo land' insingo. A seti amadoda: "Ingani u Gala u puma kwa Bulawayo na? Mina u be ngi tshelile ukuti: "Mina, se ngi zi delile, ukub' inkosi i ngi bulale kanye. Ngi kubona lel' izwi, a bulala ngal' izwe lake, lokuti a ku nga tungwa, ka nga sengwa zinkomo, ku nga zalwa. Bala, u Magudwini u se qamuka ne nsingo na manzi. Se be qamuka, lezi izinceku e zi qubi izinkabi, no dibi lwake. U se m pucé u Magudwini, u se m tunga. ~~Kwo~~ u Magudwini u yen' o tung' abantu izigcoco, kuba Gala ngaye kuqala. U se qed' ukum tunga, u se tung' u Nkukula, na bangeke. Se ku menyezwa lonke izwe.—

[Lendaba nga izizwa ngo Magudwini, yen' owaye ba tunga. ~~uGo~~ o Gala wa yeka e Silambo, si ngen' o Lukala, si pum' esiwuni sa Mange.
Gala wa zal' u Mpezeni, u Mpezeni wa zal' u Mhlakaza (man I know, of Indhlunengwe).
still living